DEBRECENI EGYETEM FOLIA URALICA DEBRECENIENSIA 22.
FINNUGOR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉK DEBRECEN, 2015

Bátori István 80 éves

Évtizedek óta Németországban élő, a hazai finnugristák körében is jól ismert kollégánk nemrég töltötte be nyolcvanadik életévét.

Bátori István 1935. augusztus 23-án született a Felvidéken, Szőgyénben. A családot 1947-ben áttelepítették Magyarországra. A pedagógus szülők Szarvason kaptak állást. A jubliáns 1954-ben érettségizett. 1954-től 1956 októberéig a Szegedi Egyetem magyar–orosz szakos hallgatója volt. Aktívan részt vett az 1956-os népfelkelésben, Szarvason volt nemzetőr. A megtorlás elől Angliába menekült, ahol menedékjogot és ösztöndíjat kapott. 1957 és 1959 között szlavisztikát tanult az Oxfordi Egyetemen. 1960-ban került Göttingenbe, ahol a kiváló német finnugrista, Wolfgang Schlachter tanítványa volt. 1962 és 1967 között magyar lektorként dolgozott a göttingeni Finnugor Szemináriumban. 1967-ben doktorált finnugor nyelvészetből. Az 1967–68-as tanévben Amerikában, a MIT-en, Noam Chomskytól tanult. Ezután 13 évig a német IBM Kutatási Osztályán dolgozott, gépi fordítással és számítógépes nyelvészettel foglalkozott. Közben 1979-ben habilitált a Bonni Egyetemen. 1980 őszén meghívták professzornak a Koblenz-Landaui Egyetem akkor alapított Alkalmazott Informatika tanszékére. 2000-ben ment nyugdíjba, és lett professzor emeritus. De – mint az alábbiakból látható – az aktív tudományos tevékenységgel nem hagyott fel.

Finnugor tárgyú munkásságából megemlítendő *Wortzusammensetzung und Stammform-verbindung im Syrjänischen mit Berücksichtigung des Wotjakischen* c. monográfiája (Wiesbaden, 1969, Ural-Altaische Bibliothek XVII.). Ez a mű, mint az előszóból megtudjuk 1963 és 1966 között született Göttingenben. A szerző a szóösszetétel elméleti és módszertani problémáinak tárgyalása után bemutatja és típusokba sorolja a zürjén nyelv összetett szavait. Megállapításai kiállták az idő próbáját, ma is támaszkodhatunk rájuk.

Egy bő évtizeddel később jelent meg szociolingvisztikai tárgyú könyve a *Russen und Finnougrier. Kontakt der Völker und Kontakt der Sprachen* (Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1980. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 13.). Ezt akkor írta, amikor Tübingenben élt és (saját szavaival) nyelvészeti remeteségben az IBM-nél dolgozott. A könyv első részében a népek kapcsolatairól szól, elsősorban a rendelkezésre álló demográfiai adatok alapján. Minden részletre kiterjedő táblázatai ma is jól használhatók az 1970 előtti időszakra vonatkozóan. Sajnos, azóta tovább romlott a demográfiai helyzet. A második részben a nyelvi kapcsolatokkal foglalkozik. Viszonylag

kis terjedelemben tárgyalja a szókölcsönzéseket, hiszen azokról számos önálló monográfia és tanulmány készült, amelyeket Bátori lelkiismeretesen fel is sorol. Nagyobb teret szentel a hangtani és a mondattani interferencia kérdéseinek. Ebben az esetben is alapművet alkotott, a finnugor–orosz kapcsolatok mai kutatói (és vannak szép számmal) aligha hagyhatják figyelmen kívül Bátori megállapításait (feltéve, ha olvasnak németül).

Több finnugor kongresszuson is részt vett. Hadd említsem meg ott elhangzott előadásai közül az alábbiakat: *Die finnisch-ugrische Vokalharmonie – Ein Rekonstruktionsversuch.* In: Osmo Ikola (red.), CIFU-5. Pars VI: 34–39. Turku 1981; és *Generating the Inflectional Pradigms of Verbs in Uralic Languages.* In: H. Leskinen – S. Maticsák – T. Seilenthal (red.), CIFU-8. Pars III: 77–84. Jyväskylä 1995. Ez utóbbi a finnugrisztika és a számítógépes nyelvészet határterületén helyezhető el, hiszen az igei paradigma számítógépes generálásának elméleti és gyakorlati problémáit fejtegeti, három uráli nyelv (finn, magyar, mordvin) példáján.

Első, Bátorival kapcsolatos személyes élményem az 1975-ös budapesti finnugor kongresszushoz kapcsolódik. A hangfejlődési tendenciák (régebbi terminussal hangtörvények) számítógépes generálásáról tartott előadást: *Die maschinelle Kontrolle der hypothetischen uralischen Formen* (nyomtatásban: CIFU-4. Pars III: 121–154. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981). Azt mutatta be, hogyan lehet számítógéppel ellenőrizni a kutatók által kidolgozott hangfejlődési tendenciákat. 43 etimológia példáján bizonyította, hogy az alapnyelvi (rekonstruált) alakokból szabályosan levezethetők a mai magyar, finn és lapp folytatók. Számomra nagy élmény volt Bátori előadása. Azt hiszem, nem utolsósorban ez az előadás váltotta ki érdeklődésemet a számítógép nyelvészeti alkalmazása iránt.

1986 és 1988 között megjelent nyomtatásban az MTA Nyelvtudományi Intézetének Finnugor Osztályán Rédei Károly vezetésével készült uráli etimológiai szótár, az *Uralisches Etymologisches Wörterbuch* (= UEW). Ez közel 1900 etimológiai szócikket és ezeken belül sok tízezer nyelvi adatot, ezek jelentéseit és forrásait tartalmazza. Az adatok nagy mennyisége szükségessé, a számítástechnika fejlődése pedig lehetővé tette ennek a nagy anyagnak a számítógépes feldolgozását.

Ilyen irányú elképzeléseimet nagymértékben megerősítette az a rövid beszélgetés, amit Bátorival a nyolcvanas évek vége felé egy napfényes nyári vasárnap folytattunk a tihanyi templom előtt. A találkozás teljesen véletlen volt, családjainkkal mindketten a Balatonon nyaraltunk. Nem tudom, hogy Bátori emlékszik-e erre a találkozásra, és ugyanúgy emlékszik-e rá mint én. Több mint huszonöt év után nem lehetek biztos emlékeim megbízhatóságá-

ban. Én úgy emlékszem, hogy a beszélgetés során röviden szóba került az UEW számítógépes feldolgozása is. Ezt Bátori, aki akkor már évek óta számítógépes nyelvészeti tanszéket vezetett a Koblenzi Egyetemen, megvalósíthatónak tartotta, maximálisan támogatta, és közreműködését is felajánlotta.

Az MTA Nyelvtudományi Intézetének Finnugor Osztályán 1989 elején kezdtünk hozzá az UEW nyomtatott változatának számítógépre viteléhez, mint erről 1990-ben a debreceni finnugor kongresszuson beszámoltam, ld. *Uralisches (Finnisch-Ugrisches) Etymologisches Archivum.* In: L. Keresztes – S. Maticsák (red.), CIFU-7/1B: 71–76.)

A munka hosszadalmas és fáradságos volt, és az eredetileg tervezettnél sokkal tovább tartott. De az 1995-ös jyväskyläi finnugor kongresszuson Molnár Zoltán már beszámolhatott az elért eredményekről és bemutathatta az elkészült anyagot: *Uralic Etymological Archive.* In: H. Leskinen – S. Maticsák – T. Seilenthal (red.), CIFU-8. Pars V: 121–123. Jyväskylä 1996. Ezután kezdődött Bátori tevékeny részvétele a munkálatokban. Saját szavait idézve: „A jyväskyläi kongresszusi bemutató után Bátori érintkezésbe lépett az UESz (= UEW) főszerkesztőjével, Rédei Károllyal és az MTA Nyelvtudományi Intézetének akkori igazgatójával, Kiefer Ferenccel és felajánlotta nekik, hogy egy kooperációs program keretében a Koblenzi Egyetem Számítástechnikai Karának CL-intézetében transzformálja az UESz (= UEW) géppel olvasható szövegszerű anyagát adatbázissá, ami lehetővé teszi az etimológiai anyag sokrétű használatát.” (Finnugor Világ XX/1: 4.) Az ezt követő fejleményeket és eredményeket az ünnepelt részletesen leírja két legutóbbi cikkében (*Az Uralotéka digitális adatbázis.* FUD 20: 3–22., illetve *Uráli Etimológiai Adatbázis: Mit tud az Uralotéka?* Finnugor Világ XX/1: 3–10.), ezért én itt csak a legfontosabb eseményeket sorolom fel.

1997-ben adtuk át az RTF formátumú anyagot Bátorinak, vagyis a Koblenz-Landaui Egyetem Számítástechnikai-Nyelvészeti Intézetének. Az anyag adatbázissá való átalakítása 1997 és 2002 között zajlott. A munkát Bátori és tanítványai végezték. Erről az ünnepelt számolt be a tartui finnugor kongresszuson: *Uralische Etymolgische Databasis.* In: T. Seilenthal (red.), CIFU-9. Pars IV: 113–121. Tartu 2000. Az Uráli Etimológiai Adatbázis (= UEDb) elkészültét nem lehet pontos időponthoz kötni, mert az észlelt hibák kijavítása még évekig tartott, és folyamatosan születtek az újabb és újabb változatok. Közben 2008-ban e sorok íróját nyugdíjba küldték az MTA Nyelvtudományi Intézetéből, így hivatalos szerepem a munkálatban megszűnt. Bátorival azonban úgy határoztunk, hogy kollegiális alapon tovább folytatjuk az együttműködést.

Bátori 2010-ben az UEDb teljes anyagát átadta a Nyelvtudományi Intézet Finnugor Osztályának, ahol azt kiegészítették az etimológiák jelentésköri osztályozásával és egy teljesen új külső formát adtak neki. Ez http://www.uralonet.nytud.hu címen érhető el az Interneten. Az eredeti változat (ennek Bátori az Uralotéka nevet adta) két címen is elérhető: http://uraloteka.nytud.hu és http://uralothek.uni-koblenz.de:8080/Uralothek/pdom/basis.html.

Ez utóbbit az elmúlt években kibővítettük korábbi szerzők rekonstruktumaival, az alapjelentések magyar, angol, orosz és finn fordításaival, valamint az őspermi etimológiákkal. Jelenleg folyik Honti László akadémikus vezetésével az UEW második kiadásának tervezése. A munkálat alapjául az UEDb szolgál. Bátori ehhez is felajánlotta szívesen vett segítségét.

Mint láttuk, Bátori fontos művekkel gazdagította a hagyományos finnugrisztikát és számítógépes nyelvészeti munkássága is jelentős (erről itt még csak utalásszerűen sem tudtam megemlékezni), de véleményem szerint legjelentősebb tudományos alkotása mégis csak az UEDb. Mint a munkálatnak kezdetektől aktív résztvevője, jól tudom, milyen óriási módszertani és technikai problémákkal kellett Bátorinak megküzdenie, hogy megteremtse az első működő etimológiai adatbázist. Azt hiszem, nyugodtan kimondhatjuk, hogy Bátori nélkül ez sohasem valósult volna meg.

Több évtizedes és jelenleg is eredményesen folytatódó együttműködésünk során rendkívül jó kollegiális és baráti kapcsolat alakult ki közöttünk. Megtanultam becsülni Bátori István tudósi és emberi jó tulajdonságait. Tudósként szerény, alapos és megfontolt, emberként korrekt és barátságos, jó humorérzékkel megáldva. Az elmúlt évek során voltak persze véleménykülönbségek és nézeteltérések is köztünk, de a felmerült problémákat, köszönhetően az ünnepelt kompromissziumkészségének, mindig meg tudtuk oldani mindkettőnk számára elfogadhatóan.

Remélem közös munkánk még folytatódni fog *ad multos annos!*

CSÚCS SÁNDOR